

МЕКТЕПТЕ БИОЛОГИЯНЫ ОҚИТУДА КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ӘДІСТЕМЕСІ

Досай Аружан Амандыққызы

a.dosai@asu.edu.kz

«Биология» білім бағдарламасының 1 курс студенті

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі, б.ғ.к., қауымдастырылған профессор – **Бисенов У.К.**

Аннотация: Бұл мақалада мектептегі білім беруде биологияны оқытуда критериалды бағалау жүйесін тиімді пайдалану әдістемесі қарастырылады. Бағалау критерийлерін, оларды биология сабақтарында қолданудың әдістемелік тәсілдерін әзірлеуге, сондай-ақ осы жүйені оқу үдерісіне енгізу нәтижелерін талдауға басты назар аударылады. Зерттеу мұғалімдердің тәжірибесімен және мұғалімдер мен оқушылар арасында жүргізілген сауалнама нәтижелерімен расталады. Мақалада оқу сапасын арттыру және оқушыларды ынталандыру мақсатында критериалды бағалау жүйесін білім беру бағдарламасына енгізу бойынша жан-жақты ұсыныстар берілген. Бағалау жүйесін тәжірибеде қолдануға, сондай-ақ туындайтын проблемаларды анықтауға және шешуге ерекше назар аударылады.

Түйін сөздер: критериалды бағалау жүйесі, биологияны оқыту, әдістемелік тәсілдер, оқу процесі, білім беру бағдарламасы, білім сапасы, оқушы мотивациясы, практикалық қолдану.

Заманауи оқу-тәрбие үрдісінде оқушыларға білім беруді ғана емес, олардың іс-әрекетін бағалаудың әдістері мен тәсілдеріне де ерекше көңіл бөлінеді. Оқытудың тиімділігі оқушылардың материалды меңгеруі қаншалықты дұрыс және объективті бағаланатынына байланысты. Фактілерді білу ғана емес, сонымен қатар күрделі тірі жүйелерді түсінуді талап ететін биология сияқты ғылымды оқыту жағдайында бағалау мәселесі ерекше өзекті бола бастайды. Дәстүрлі бағалау әдістері көбінесе оқушылардың пәнді түсіну тереңдігін толық бағалауға мүмкіндік бермейді, ал критериалды бағалау жүйесі икемді және объективті тәсілді ұсынады.

Мектепте биология пәнін оқытуда критериалды бағалау жүйесін тиімді пайдалану әдістерін зерттеу қазіргі заманғы бағалау әдістеріне көшу қажеттілігін негіздеу және оларды енгізудің нақты шешімдерін ұсыну болып табылады. Бұл жұмыс өзекті, өйткені білім беру саласы үнемі дамып отырады және қазіргі талаптар мен мүмкіндіктерге сәйкес оқыту мен білімді бағалау тәсілдерін жаңарту маңызды.

Бұл зерттеудің мақсаты – биология пәні мұғалімдеріне оқушылардың білімін дәлірек және объективті бағалауға мүмкіндік беретін, сондай-ақ білім сапасын арттыруға көмектесетін критериалды бағалау жүйесін тиімді пайдалану әдістемесін әзірлеу және талдау. Бұл мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет: критериалды бағалаудың теориялық негіздерін зерттеу, биологияны оқытуда оны қолдану тәжірибесін талдау, білім беру жүйесіне

критериалды бағалау жүйесін енгізу бойынша әдістемелік ұсыныстар әзірлеу. процесс, және ұсынылған әдістеменің тәжірибедегі тиімділігін бағалау.

Әдебиеттерді шолу шеңберінде критериалды бағалау және оны оқу процесінде қолдану мәселелеріне арналған ғылыми жұмыстар зерттелді. Оқушылардың білімін бағалаудың әртүрлі тәсілдерін, мектеп бағдарламасындағы биологияны оқытудың ерекшеліктерін, сондай-ақ жаратылыстану пәндерін оқытуда критериалды бағалау жүйесін қолданудың практикалық мысалдарын сипаттайтын зерттеулер талданды.

Критериалды бағалау білім беру саласындағы әдістеме ретінде 20 ғасырдың ортасында қалыптаса бастады. Оның пайда болуы оқушы білімін бағалаудың объективті және әділ тәсілдерін іздеуге жауап болды. Бағалау көбінесе мұғалімнің субъективті пікіріне байланысты болатын және әрқашан нақты білім деңгейін көрсетпейтін дәстүрлі әдістерден айырмашылығы, критериалды бағалау алдын ала анықталған және нақты тұжырымдалған критерийлерге негізделген жүйені ұсынды.

Критериалды бағалаудың мәні алдын ала белгіленген критерийлер мен стандарттарға сәйкес оқушының оқу жетістіктерін бағалауға мүмкіндік береді. Бұл критерийлер мұғалімдер үшін де, оқушылар үшін де түсінікті және ашық, бұл бағалау процесін объективті және әділ етеді. Критериалды бағалаудың негізгі қағидасы – оқушыны сыныптастарымен салыстыру емес, оның жетістіктерін берілген үлгерім критерийлерімен салыстыру. Бұл оқушылардың басқалармен бәсекелестікке емес, өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысын дамытуға көмектеседі [1].

Критериалды бағалаудың қағидаттары критерийлердің айқындылығы мен ашықтығын, оларды қолданудағы жүйелілік пен жүйелілікті, оқушыларға білім мен дағдыларды қалай жақсартуға болатынын түсінуге мүмкіндік беретін кері байланысты қамтиды. Бұл әділ бағалауға ықпал етіп қана қоймай, оқушылардың оқуға деген ынтасын арттырады.

Критериалды бағалаудың негізгі артықшылықтарының бірі – оқушылардың білімі мен дағдыларын бағалауда объективтілік пен түсінікті қамтамасыз ету мүмкіндігі. Ол мұғалімдерге нақты анықталған параметрлер бойынша оқушы жұмысын бағалауға мүмкіндік береді, бұл субъективті көзқарасты болдырмайды және бағалау жүйесіне сенімді арттырады. Сонымен қатар, критериалды бағалау оқушыларға олардан не күтілетінін және белгілі бір білім деңгейіне жету үшін қажетті күш-жігерді жақсы түсінуге көмектеседі.

Дегенмен, айқын артықшылықтарға қарамастан, критериалды бағалаудың кейбір кемшіліктері де бар. Бұл критерийлерді дайындау және әзірлеу кезеңдерінде мұғалімдер тарапынан айтарлықтай уақыт пен күш-жігерді талап етеді, сонымен қатар кейбір оқушылар үшін, әсіресе оны жүзеге асырудың бастапқы кезеңдерінде түсіну қиын болуы мүмкін. Сонымен қатар, оқушылар пәнді терең түсінуді ұмытып, тек ресми талаптарға ғана назар аудару қаупі бар.

Критериалды бағалауды дәстүрлі бағалау жүйесімен салыстыра отырып, бірқатар негізгі айырмашылықтарды атап өтуге болады. Дәстүрлі жүйе көбінесе субъективті бағалауға және оқушылар арасындағы салыстыруға негізделеді, бұл оқушылар арасында бәсекелестік пен стрессті тудыруы мүмкін. Критериалды бағалау алдын ала белгіленген критерийлерге сәйкес оқушының жеке жетістігіне баса назар аударады, бұл салауатты оқу ортасына және әрбір оқушының жеке өсуіне ықпал етеді.

Мектепте биологияны оқытудың өзіндік ерекшелігі бар, өйткені пән тірі организмдер мен оларда болып жатқан процестерді зерттейді. Бұл оқушылардан көп ақпаратты есте сақтаумен қатар, табиғаттағы күрделі қарым-қатынастарды түсініп, сыни ойлау, талдау дағдыларын қалыптастыруды талап етеді. Осы тұрғыда критериалды бағалау жүйесі биология пәні мұғаліміне осы білім беру мақсаттарына жетуге көмектесетін тиімді құрал бола алады [2].

Биология пәні бойынша бағалау критерийлерін әзірлеу оқушылар қол жеткізуі тиіс оқытудың негізгі нәтижелерін анықтаудан басталады. Бұл нәтижелер нақты биологиялық ұғымдарды түсінуді, білімді практикада қолдана білуді, ғылыми ойлау мен зерттеу дағдыларын дамытуды қамтуы мүмкін. Осы нәтижелердің негізінде оқушылардың өз мақсаттарына қаншалықты жеткенін бағалау үшін анық, өлшенетін бағалау критерийлері тұжырымдалады.

Биология сабақтарында критериалды бағалау жүйесін қолданудың әдістемелік тәсілдер оқу үдерісіне бағалау процедураларын кіріктіруді талап етеді. Мұны бағалау критерийлері оқушыларға алдын ала белгілі зертханалық тәжірибелер, жобалар, есептер, ашық сұрақтары бар тесттер сияқты жұмыстың әртүрлі формалары арқылы жүзеге асыруға болады. Критериалды бағалау жүйесін қолдану оқушылардың материалды түсінуін жақсартады, өйткені олар өз жұмысының қандай аспектілері бағаланатынын және қандай жетістіктер деңгейі күтілетінін нақты біледі.

Биология курсындағы әртүрлі тақырыптар бойынша критерийлерді әзірлеу мысалдары мыналарды қамтуы мүмкін: «Жасуша құрылымы» тақырыбы үшін критерийлер жасуша құрылымдарын сипаттау және олардың функцияларын түсінудегі дәлдік болуы мүмкін; «Экожүйелер» тақырыбына – организмдер мен қоршаған орта арасындағы байланыстарды талдай білу; генетика бөлімі үшін – генетикалық есептерді шешу және тұқым қуалаушылық заңдылықтарын түсіндіре білу. Критерийлердің оқушылардың жас ерекшеліктеріне және олардың алдын ала дайындық деңгейіне сәйкестендірілгендігі және олар теориялық материалды білумен қатар, білімді практикада қолдана білуді де қамтуы маңызды.

Критериалды бағалауды тиімді пайдалану оқушылармен кері байланыс орнатуды да қамтиды. Бұл әрбір бағалаудан кейін мұғалім оқушыларға олардың алған бағалары туралы ғана емес, сонымен қатар олардың білімі мен дағдыларын қалай арттыруға болатыны туралы ақпарат беруі керек дегенді білдіреді. Бұл кері байланыс оқушыларға өз қателерін жақсырақ түсінуге және оларды түзету жолдарын табуға көмектеседі, бұл тиімдірек оқуға әкеледі.

Мектептегі оқу процесіне критериалды бағалау жүйесін тәжірибе жүзінде енгізу білім сапасын арттырудың жаңа көкжиектерін ашады. Бұл өзгеріс объективті және ашық әдістерге назар аудара отырып, оқушы білімін бағалаудың дәстүрлі тәсілдерін қайта қарауды қамтиды. Бұл жүйені енгізу нәтижелерін талдау оның оқу материалын түсінуді жақсартуға ғана емес, сонымен қатар оқушылардың өзін-өзі бағалауға және сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын дамытуға көмектесетінін көрсетеді.

Критериалды бағалау жүйесін қолданатын биология мұғалімдері оқушылардың қызығушылығы мен ынтасының артқанын атап өтеді. Өйткені, қазір бағалау тек нәтиже емес, өзін-өзі дамыту мен жетілдіру құралына айналады. Мұғалімдер нақты белгіленген критерийлерді қолдану бағалау үдерісін оқушылар үшін ашық әрі түсінікті ететінін, бұл өз кезегінде олардың оқу процесіне белсенді қатысуына ықпал ететінін атап көрсетеді.

Мұғалімдер мен оқушылар арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері де критериалды бағалаудың тиімділігін растайды. Мұғалімдердің көпшілігі оқушылардың білім сапасының жақсарғанын және олардың өз бетінше жұмыс істеу қабілетінің артқанын атап өтеді. Оқушылар, өз кезегінде, критериалды бағалау мұғалімнің талаптарын жақсы түсінуге және олардың даму жолдарын айқынырақ көруге мүмкіндік беретініне қанағаттанушылық білдіреді [3].

Айқын артықшылықтарға қарамастан, критериалды бағалау жүйесін енгізу белгілі бір қиындықтарға тап болады. Олардың қатарында оқу-әдістемелік материалдарды дайындау мен бейімдеуге айтарлықтай уақыт қажет, сонымен қатар жаңа жүйені тиімді пайдалану үшін мұғалімдердің біліктілігін арттыру қажет. Сонымен қатар, кейбір оқушылар жаңа талаптарға бейімделуде, әсіресе жүйені енгізудің бастапқы кезеңдерінде қиындықтарға тап болады.

Бұл мәселелерді шешу үшін мұғалімдерді жүйелі оқыту мен қолдауды ұйымдастыру, оның ішінде семинарлар, шеберлік сабақтарын өткізу және критериалды бағалауды сәтті қолданып үлгерген әріптестерімен тәжірибе алмасуды ұйымдастыру маңызды. Сондай-ақ мұғалімдерге критерийлерді әзірлеуге және бағалау процесін ұйымдастыруға көмектесетін әдістемелік материалдар мен ұсыныстарды жасау пайдалы болуы мүмкін. Оқушыларға критериалды бағалаудың принциптері мен мақсаттарын түсінуге бағытталған түсіндірме жұмыстарын жүргізу, сондай-ақ өзін-өзі бағалау және рефлексия дағдыларын дамытуға оқытуды ұйымдастыру маңызды.

Биологияны оқытуда критериалды бағалау жүйесін тиімді пайдалану оқу-тәрбие процесінің барлық аспектілерін мұқият дайындаудан және ойластырудан басталатын оқытуға

кешенді көзқарасты қажет етеді. Негізгі мақсат – нақты анықталған және түсінікті бағалау критерийлеріне негізделген әрбір оқушы өзінің максималды мүмкіндіктерін жүзеге асыра алатын білім беру ортасын құру.

Бағалау критерийлерін әзірлеудің бірінші қадамы биологияны оқу нәтижесінде оқушылар меңгеруі тиіс негізгі білім мен дағдыларды анықтау болып табылады. Бұл критерийлер нақты білім беру мақсаттары мен міндеттеріне байланысты болуы керек, сонымен қатар пәннің ерекшеліктерін көрсетуі керек. Критерийлердің мүмкіндігінше нақты және өлшенетін болуы маңызды, бұл мұғалімдер мен оқушыларға талаптарды оңай түсінуге және оқу үдерісінде бағдарлауға мүмкіндік береді [4].

Бағалау жұмыстарын жүргізген кезде тек қорытынды аттестацияға ғана емес, сонымен қатар оқушылардың білімін тұрақты бақылауға да назар аудару керек. Бұл тестілеу, жобалық әрекеттер, зертханалық жұмыстар және ауызша викториналар сияқты жұмыстың әртүрлі нысандарын қамтуы мүмкін. Бағалау іс-әрекеті білімді тексеруге ғана емес, ақпаратты талдау, синтездеу және алған білімдерін практикада қолдану дағдыларын дамытуға ықпал етуі керек. Бағалау бойынша кері байланыс оқушыларға мүмкіндігінше жылдам берілуі және оқу жетістіктерін жақсарту бойынша нақты ұсыныстарды қамтуы маңызды.

Бұл жүйені табысты енгізуде критериалды бағалау бойынша мұғалімдерге арналған оқу материалдарын әзірлеу басты рөл атқарады. Мұндай материалдарда бағалау критерийлерінің мысалдары, оларды сабақтарда пайдалану бойынша нұсқаулар, сондай-ақ критериалды бағалау тәсілі біріктірілген сабақтар мен зертханалық жұмыстардың сценарийлері болуы мүмкін. Бұл мұғалімдерге жаңа жүйені жақсы түсінуге және оны қолдануға деген сенімділігін арттыруға көмектеседі.

Білім беру бағдарламасына критериалды бағалау жүйесін кіріктіру оқу бағдарламасын терендетіп оқытуды және бейімдеуді талап етеді. Бұл білімді бағалау әдістеріне өзгерістер енгізуді ғана емес, сонымен бірге жалпы білім беру процесін ұйымдастыру тәсілдерін қайта қарауды қамтиды. Мұндай өзгерістердің мұғалімдердің пікірлері мен тәжірибесін ескере отырып, оқушылардың қажеттіліктері мен қызығушылықтарын ескере отырып жасалуы маңызды. Бұл мұғалімдер үшін қосымша оқыту семинарлары мен шеберлік сабақтарын, сондай-ақ жаңа бағалау жүйесі туралы білім беру үдерісіне қатысушылардың пікірлерін жинау және талдау үшін кері байланысты ұйымдастыруды қажет етуі мүмкін [5].

Мектепте биологияны оқыту кезінде критериалды бағалау жүйесін тиімді пайдалану әдістемесін зерттеу көптеген маңызды аспектілерді ашып берді, олар бірге білім сапасын арттыруда осы жүйенің елеулі мүмкіндіктерін көрсетеді. Нақты анықталған және объективті критерийлерге негізделген тәсіл оқушылардың оқу жетістіктерін неғұрлым әділ және ашық бағалауға ықпал етеді, сонымен қатар оларды оқытылатын материалды терең түсінуге және өзін-өзі жетілдіруге ынталандырады.

Зерттеудің негізгі қорытындыларының бірі – критериалды бағалау жүйесі оқушылардың оқу нәтижелерін жақсартуға ғана емес, сонымен қатар олардың сыни ойлауын, дербестігін және өз оқуына жауапкершілікпен қарауын дамытуға ықпал етеді. Бұған оқушылардың өз білімдері мен дағдыларына қойылатын талаптарды анық түсініп, берілген критерийлерге сәйкес үлгерімін өз бетінше бағалай алуының арқасында қол жеткізілді.

Сондай-ақ зерттеу критериалды бағалау жүйесін енгізу оқу-тәрбие процесін мұқият дайындауды және бейімдеуді қажет ететінін көрсетті. Бұған мұғалімдерді бағалау критерийлерін әзірлеуге және қолдануға үйрету, сондай-ақ оқу бағдарламалары мен материалдарды жаңа талаптарға бейімдеу кіреді. Маңызды аспект – оқушылар қорықпай қателесіп, қателерінен сабақ алатындай қолдау көрсететін білім беру ортасын құру қажеттігі, бұл сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын және өзіндік рефлексиясын дамытудың кілті болып табылады.

Критериалды бағалау саласындағы алдағы зерттеулер аясында мұғалімдерді жаңа бағалау жүйесімен жұмыс істеуге дайындау үдерісін онтайландыруға қатысты мәселелерді зерттеу өзекті болып көрінеді. Сондай-ақ критериалды бағалау жүйесі шеңберінде мұғалімдер мен оқушылардың өзара тиімдірек әрекеттесуіне көмектесетін әртүрлі құралдар мен әдістерді

әзірлеу және сынау маңызды бағыт болып табылады. Сонымен қатар, критериалды бағалаудың әртүрлі білім беру жағдайларында оқушылардың оқу және танымдық дағдыларын дамытуға әсерін бағалауға бағытталған бойлық зерттеулер қажет.

Қорытындылай келе, критериалды бағалау білім сапасын арттырудың қуатты құралы болып табылады, дегенмен, оны жүзеге асыру мен пайдалануда мұқият және ойластырылған көзқарасты талап етеді. Бұл тәсіл тек бағалау әдістерін өзгертуді ғана емес, сонымен бірге оқу процесін ұйымдастырудың жалпы принциптерін қайта қарауды да қамтиды, бұл түптеп келгенде оқушылар арасында пәнді тереңірек және мазмұнды түсінуді қалыптастыруға, сондай-ақ олардың ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. жеке қасиеттер.

Список использованных источников:

1. Алексеева М.Б. Оқу үрдісіндегі критериалды бағалау: теория және практика. – М.: «Педагогика» баспасы, 2020, 156 б.
2. Белкин А.С., Ковалева Н.Г. Орта мектепте биологияны оқыту әдістемесі // 3-бас., қайта қаралған. және қосымша. – М.: «Просвещение» баспасы, 2021, 224 б.
3. Васильева Е.А. Оқушылардың білімін бағалаудың заманауи тәсілдері. – Санкт-Петербург: «Каро» баспасы, 2019, 192 б.
4. Горбунова Л.Н. Білім берудегі бағалаудың инновациялық әдістері. – М.: «Наука» баспасы, 2022, 134 б.
5. Ефремова Н.Ф. Критериалды бағалау: мұғалімдерге арналған оқу құралы. – М.: «Мектеп баспасы» баспасы, 2021, 88 б.